

811.163.41'367.625

811.163.41'373.611

<https://doi.org/10.18485/sj.2020.25.1.19>

МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 15. 10. 2019.
Прихваћен: 15. 01. 2020.

ГЛАГОЛИ СА ИНИЦИЈАЛНИМ МОРФЕМСКИМ СЕКМЕНТОМ *ОБЕЗ-* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Истраживање глагола са почетним морфемским сегментом *обез-* (*обезбојити*, *обезједрити*, *обезубити* и сл.) има за циљ да се утврди начин творбе ових глагола – да ли је реч о префиксално-суфиксалној творби, творби сложеним префиксом или неком другом начину творбе. Следећи задатак рада је да се одреди шта је код ових глагола основински, а шта формантски део, те шта је њихова мотивна реч – именица или придев. У раду ћемо применити аналитичку, дескриптивну и творбену анализу, а лексикографске дефиниције ће нам послужити као творбене парафразе значења.

Кључне речи: глаголи са морфемским сегментом *обез-*, мотивна реч, вишеструка мотивација, проширени префикс.

1. Увод. У српском језику одређени број глагола почиње морфемским сегментом *обез-* и његовим аломорфима *обес-*, *обеш-* и *обе-*. Увид у досадашња испитивања овог иницијалног морфемског сегмента открива да у домаћој граматичкој литератури не постоји јединствен став о томе како овај сегмент треба посматрати у морфемској и творбеној структури глагола.

---

* Milica.Stojanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Истраживање глагола са почетним морфемским сегментом *обез-* има за циљ да се утврде начини творбе ових глагола и да се установи могућност разграничења различитих творбених начина који се издвајају у литератури – да ли је то префиксација глагола префиксом *о-* или пак *обез-* чини сложени префикс или можемо говорити о нечему другом. Покушаћемо да утврдимо шта је код ових глагола основински, а шта формантски део, као и шта је њихова мотивна реч – именица или придев. У раду ћемо применити аналитичку, дескриптивну и творбену анализу, а лексикографске дефиниције ће нам послужити као творбене парафразе значења.

Основни извор грађе представља 16. том Речника САНУ у коме су обрађени глаголи са почетним сегментом *обез-*. Један број глагола ексцерпиран је из Речника ЈАЗУ. Као извор послужио нам је и интернет као и текстови различите природе¹. Дакле, с обзиром на изворе, грађа истраживања, осим стандардне, обухвата и лексику која је временски, територијално и стилски маркирана.

2. ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ. У прегледу литературе најпре ћемо навести мишљења о томе ком типу творбе припадају ови глаголи, а затим и ставове о томе шта је у основи ових глагола.

2.1. У словенској лингвистичкој науци наилазимо на различита тумачења структуре овог морфемског сегмента. Показало се да творба глагола типа *обезобразити се*, *обезглавити*, *обезвучати* и сл. представља проблем за који се нуде разноврсна решења.

2.1.1. Према мишљењу Маретића (1931) и Белића (1949), глаголи типа *обезобразити се*, *обезочити* и сл. имају само један предметак: *о-*. И међу савременим ауторима има оних који овај начин творбе сврставају у префиксало-суфиксални и, такође, виде само један префикс, *о-* (Клајн 2002: 296; Ђихоњска 1987: 78; Бабић 2002: 556). Такво мишљење у русистници заступа Исаченко (1960: 150–151), који наводи да семантичка и творбена анализа глагола са елементом *обез-* упућује на префиксало-суфиксалну творбу, те се по творби руски глаголи *о-безвред-ить* или *о-бессил-еть* не разликују од глагола типа *о-черн-ить* или *о-слаб-еть*, где се као глаголски префикс јавља само префикс *о-*.

2.1.2. Према ауторима *Хрватске граматике*, ови глаголи су сложени са два префикса (ХГ 1997: 387). Такође и Драгићевић (2013: 262) глаголе типа *обезмастити*, *обезвучити*, *обесолити* посматра као двопрефиксалне глаголе. О дуплој префиксацији код глагола типа *обещивочити* говори и Штасни (2013: 18).

¹ Пронађен је велики број примера, али због ограниченог обима рада, наводићемо само оне неопходне за илустрацију појаве коју описујемо.

2.1.3. Према руској литератури, код ових глагола није реч о дуплој префиксацији, већ о сложеном префиксу *обез-* (в. Ројзензон 1966: 87; РГ 1980: 754). Да је то у неким случајевима сложени префикс, наводи и Бабић (2002: 557).

2.2. Друга неуједначеност у литератури у представљању глагола са сегментом *обез-* тиче се њихове основе, односно питања шта је у њиховој основи – именица, придев или нешто треће.

Маретић (1931: 350) сматра да су примери типа *обезобразити*, *обезочити* и сл. начињени према „сложеним” придевима *безобразан*, *безочан* и сл. Мишљење да су овакви глаголи мотивисани именицом налазимо у РГ (1980), док Ђиховска (1987: 78) издваја ову, по њеним речима, малу групу глагола, која је изведена од „предлошких конструкција с формалном структуром” о-ПК-ити. На један префикс и окамењени предлог, односно предлошко-падежну везу у глаголима *обезглавити*, *обезубити*, *обешчастити*, *обештетити*, *обеспаметити* указује и Маројевић (2005: 767).

Бабић и Клајн у својим монографским студијама о творби речи по питању мотивације ових глагола прилично су неодређени. Тако Бабић (2002: 556–557) наводи да ови глаголи могу бити изведени од придева (*обезобразити*, *обезглавити*, *обесмртити* и сл.), именица (*обезглавити*, *обесмртити*, *обешчастити* и сл.) или придева сложеним префиксом *обез-* (*обесхрабрити*, *обезнаниити се* и сл.). Дакле, глаголе *обезглавити* и *обесмртити* наводи и као примере глагола изведених од придева и као примере глагола изведених од именица.

Клајн (2002: 296) сматра да су од придева на *без-* добијени глаголи *обезглавити* (<*безглав*), *обезубити*, *обезб(и)једити*, *обезвр(и)једити*, *обесрамити*, *обезобразити (се)*, *обесправити*, вероватно и *обешчастити* и *обесц(и)јенити*, док су од префикса, основе (именичке, ређе придевске) и суфикса настали глаголи *обештетити* (<*о-+без-+ штет(а)+-ити*), *обезоружати*, *обеспокојити*, *обеснажити*, *обеспаметити*, *обесхрабрити* и можда још покоји.

2.3. Осим узгредних помињања у граматикама и појединачним радовима, није нам познато да се у српској лингвистици неко шире бавио овим питањем. Због тога су одговори на наведена питања у домаћој литератури прилично уопштени, неуједначени и не налазимо на коначно задовољавајуће решење. Што се тиче шире, словенске перспективе, овим проблемом у руском језику темељно се бавила О. Пацјукова у својој докторској дисертацији (Пацјукова 2014), као и у неколико радова (Пацјукова 2009; 2011; 2012). Њена анализа је комплетна и детаљна и чини се да су употребљена методологија, начин излагања и аргументовања погодни за испитивање оваквих глагола. У нашем истраживању применићемо сличан модел анализе и упоредити добијене резултате са резултатима до којих је она дошла.

Пацјукова у раду *Протяжённѣй префикс обез-(обес-): формирование и функционирование* (Пацјукова 2009) описује формирање и функционисање

проширених афикса, посебно афикса *обез-*, као активни процес у творби речи. Она уместо термина сложени префикс користи термин проширени префикс (афикс). Ауторка (2009: 308) наводи да се проширени афикс етимолошки дели на две-три компоненте (две-три просте морфеме), које се у савременом језику појављују као једна морфема која у језику испуњава одређену семантичку и граматичку функцију². Таква њихова природа изазива значајне потешкоће у интерпретацији. По речима О. Пацјукове (2009: 308), формирање проширеног префикса *обез-* веома је дуг процес.

Користећи дијахронијски и синхронијски приступ, у развоју проширеног префикса Пацјукова наводи три етапе. Прву етапу карактерише постојање глагола без префикса *о-* (*беспокоитъ*, *бесчеститъ*).

Следећа етапа формирања проширеног префикса препознаје се код највећег броја глагола у руском језику. За ове глаголе карактеристичан је двоструки творбени однос. Они се могу извести од придева (*о-безвод-е-тъ* ← *безводный*) или именице без префикса (*обез-вод-е-тъ* ← *вода*) У овим глаголима префиксални елемент појављује се као спој две морфеме, морфемски комплекс, а затим и као потпуна проширена јединица.

За глаголе с морфемским комплексом карактеристичан је пун творбени ланац који се састоји из три карике: 1) именица, обично неизведена; 2) придев; 3) глагол.

Трећа етапа у творби ових глагола је она у којој спој префикса *обез-* функционише као потпуна проширена јединица (*обезбомбетъ* ← *бомба*, *обезрусеть* ← *русский*).

3.1. МОРФЕМСКА И ТВОРБЕНА АНАЛИЗА ГЛАГОЛА СА СЕГМЕНТОМ *ОБЕЗ-* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ. У српском језику глаголи који на почетку имају сегмент *обез-* не могу се посматрати као глаголи са два префикса, јер *без-* није глаголски префикс. Имајући у виду ранију литературу и истраживања и неусклађеност у коришћењу термина и анализи грађе, одлучили смо се да у нашој анализи користимо неутрални термин „морфемски сегмент” зато што не можемо у свим случајевима говорити о формалном и семантичком јединству морфема *о-* и *без-*. Термином „проширени префикс”, који користи Пацјукова, служићемо се само када је јасно да је *обез-* јединствен творбени формант са одређеном семантиком.

² Као проширене афиксе који функционишу у руском језику, Пацјукова наводи још и суфиксе са почетним елементом *-тель*: *-тельск/ий/*, *-тельн/ый/*, *-тељниц/а/*, *-тељств/о/*; са почетним елементом *-ист*: *-истк/а/*, *-истик/а/*, *-истск/ий/*, *-истическ/ий/*, *-истичн/ый/* и са почетним елементом *-ник*: *-ничт/а/*, *-ничеств/о/*, *-ническ/ий/*, *-ничий/о/*. Међу проширене префиксе Пацјукова, осим *обез-*, убраја и *небез-* и *недо-* (Пацјукова 2014).

У српском језику у структури морфемског сегмента *обез-* запажамо две компоненте: префикс *о-* и префикс *без-*. Префикс *о-* у глаголима има или граматичку функцију, служи за образовање глагола свршеног вида, или, у одређеним глаголима, његово значење је „придавање објекту особине исказане придевом (ако су прелазни), односно стицање такве особине (непрелазни)” (Клајн 2002: 261). У том случају овај префикс истовремено има и творбено и граматичко значење.

Префикс *без-* користи се у творби придева и именица и својом семантиком упућује на одсуство некога или нечега. Овај префикс по пореклу је предлог *без* који се користи са именицама у генитиву.

Према РЈАЗУ и РСАНУ, у српском језику постоји одређени број глагола који почињу морфемом *без-*: *безаконовати*³, *безаконити*, *безаконствовати*, *безглавити се*, *безматичити (се)*, *безобразити (се)*, *безочити*, *безумити (се)*, *безумствовати*, *безуфати се*, *бесветити*, *бесвијестити се*, *беславити*, *бесмрттовати*, *беснажити*, *беспокојавати (се)*, *беспокојити (се)*, *беспосличарити*, *беспосличити*, *беспословати*, *бестрагавати*, *бестрагати*, *бесхлебовати*, *бесцијењивати*, *беишчастити (се)*, *беишчестити*, *бесправдовати*, *беструдновати*, *бестужити се*, *беишчастовати*, *бездјелствовати*, *безредити*, *безређивати*.

Већину ових глагола можемо срести у функционалностилски обележеним текстовима богословског садржаја⁴ (*безаконовати*, *беишчастити*, *безумствовати*, *бесмрттовати*, *беспокојити*, *беишчестити*), док се веома ретко јављају у савременом књижевном или разговорном језику (*беспокојити*, *бесветити*, *беишчастити*). Неки глаголи су из дијалеката или разговорног језика прешли у стандардан речник (*безобразити (се)*, *беспосличарити*, *беспосличити*⁵):

Преступник ће и даље преступати, а безаконик ће *безаконовати* (svetosavlje.org).

Свети пут богочовечанске вере јесте: „Са свима светима” саборно мислити, саборно осећати. [...] саборно *бесмрттовати*, и тако узростати „у човека савршена [...]” (svetosavlje.org).

Свако нека штеди за своје здравље, а не да *се* они *безобразе* за наше паре (интернет).

Онај ко буде изабран добиће авионску карту до острва Хамилтон [...] где ће морати да станује наредних шест месеци, током којих ће се шетати и *беспосличити* (интернет).

³ Подвучени глаголи немају одговарајући префиксирани дериват изведен префиксом *о-*.

⁴ Према речима В. Јовановића (Јовановић 2020) „префикси *без-* и *не-* представљају специфичност творбеног система сакралног функционалностилског комплекса, будући да је продуктивност ових префикса у неутралном стилу српског језика знатно нижа, често ограничена на индивидуалну и стилски маркирану лексику”.

⁵ Глаголе *беспосличарити* и *беспосличити* дијалекатски лексикографи често користе у својим синонимским дефиницијама: за *беспосличарити* в. Стијовић 2014, под *луфтират*; за *беспосличити* в. Гаговић 2004, под *вегурати се*; Ћупић Д. и Ж. 1997, под *зерндат*, и под *ћутукат*; Ђукановић 1995, под *лињати*; Стијовић 2014, под *доколичит*.

Специјалној лексици из области пчеларства припада лексема *безматичити* (*се*).

Што се тиче творбе ових глагола, они су у највећем броју мотивисани предлошко-падежном конструкцијом, у њиховој мотивационој основи је именица, односно конструкција *без* + именица: *безматичити* – „убијати матицу, остављати без матице”, *беспосличити* – „бити без посла”, *бесхлебовати* – „бити без хлеба”, *бешчастити* „остављати без части”, *бесвијестити се* „губити свест” итд. Могу имати и двоструку мотивацију – могу бити изведени од придева или конструкције *без* + именица: *безобразити се* – „постајати без образа, постајати безобразан”, *беснажити* „чинити беснажним, чинити да неко остане без снаге”, *бестужити се* „бити бестужан/без туге”.

Када се оваквом глаголу, без обзира на начин његове творбе и порекло, дода префикс *о-*, он мења његов вид и уноси сему резултативности или каузативности (*безглавити се* – *о-безглавити* (*се*), *безматичити* – *обезматичити*). Наравно, нису сви глаголи подлегли префиксацији, али можемо приметити да су глаголи са префиксом *о-* уобичајенији, чешћи у употреби, са више потврда и развијенијом полисемантичком структуром. Чак и у РЈАЗУ ови су глаголи испоређени са својим префиксираним парњацима (*безобразити се*, *безматичити се*⁶) или се префиксирани глаголи јављају у синонимском делу дефиниције (в. под *беснажити*, *беспокојити/беспокојавати*). Код неких префиксираних глагола током времена дошло је до померања значења. Тако, на пример, данашње значење глагола *обезаконити* „ставити ван закона, учинити незаконитим, противзаконитим” (*Обезаконити* производњу биокарбурната, (интернет)), не можемо семантички довести у блиску везу са некадашњим глаголом *безаконити* „чинити безакоње силујући женско”.

На основу грађе, можемо рећи да творбени тип глагола који на почетку имају морфему *без-* више није продуктиван и да се на овај начин данас не стварају нове глаголске јединице. Глаголи с префиксом *о-* изведени од наведених глагола (*обезобразити*, *обезматичити* и сл.) представљају почетну фазу у формирању проширеног афикса и ова фаза представљена је и у савременом српском језику малим бројем примера. Иста ситуација је и у руском језику (в. Пацјукова 2014).

3. 2. За другу групу глагола карактеристично је да се формално и семантички могу довести у везу са две лексеме. Они се могу извести од придева (*безглав* → *о-безглав-и-ти*) или именице (*глава* → *обез-глав-и-ти*), али могу бити мотивисани и предлошко-падежном конструкцијом *без* + именица (*о-без-глав-ити*). У овој групи глагола с једне стране чувају се старе системске везе и префиксални елемент се појављује као спој две морфеме, а са друге

⁶ „Остајати без матице, постајати безматик, у наше вријеме испореди обезматичити се” (РЈАЗУ).

развијају се нове и појављује се сегмент *обез-* као самостална јединица. За ову групу глагола најважније је истаћи постојање трокомпонентног ланца који чине именица, придев и глагол:

- зуб – безуб – обезубити* („остати без зуба, изгубити зубе”)
воља – безвољан – обезвољити („учинити безвољним, лишити воље за нечим”)
боја – безбојан – обезбојити („учинити безбојним, лишити боје”)
брига – безбрижан – обезбрижити („лишити брига, учинити безбрижним”)
звук – безвучан – обезвучити („изгубити звучност, постати безвучан”)
оружје – безоружан – обезоружати („одузети некоме оружје, оставити некога без оружја”)
сан – бесан – обесанити се („изгубити сан, постати бесан”)
снага – беснажан – обеснажити („лишити снаге”)
крило – бескрилан – обескрилити („остати без крила”)
глава – безглав – обезглавити („одсећи, одрубити некоме главу, оставити без главе”)
хлеб – бесхлебан – обесхлебити („учинити да неко остане без хлеба, без основних средстава за живот”)
душа – бездушан – обездушити („лишити (некога или нешто) душе”)
круна – бескрун – обескрунити („лишити круне, престола, власти”)
кућа – бескућан – обескућити („лишити куће”)
вредност – безвредан – обезвредити („учинити безвредним, лишити вредности”)

Троструку мотивацију ових глагола најчешће потврђују и њихове лексикографске дефиниције. Мотивациону основу може чинити придев⁷ или именица, односно предлошко-падежна конструкција коју чини предлог *без* и именица. Префикс *о-* у овим глаголима има семантику „учинити/постати каквим” и истовремено изражава значење свршеног вида. Творбена функција префикса *о-* у датом случају је мутациона, јер је у вези с образовањем нове речи друге врсте. Према речима Пацјукове (2009: 311), префикс *без-* губи деривациону функцију, постаје део творбене основе, а резултат тога је да му значење слаби, а семантичко оптерећење се премешта на глаголски префикс. На тај начин се информативно оптерећење морфема прераспоређује, семантички оптерећене тачке постају корен и други префикс који међусобно утичу један на други, и то води појави друге мотивације глагола с морфемским комплексом *обез-*, дакле мотивациона основа није само придев с префиксом *без-*, већ и сама именица. Формирање семантике новог афикса Пацјукова (2009: 311) изражава на следећи начин: „учинити/постати каквим” → „учинити/постати лишеним/лишен нечега” → „лишити (се) нечега”. Путем семантичке апсорпције долази

⁷ Глагол *обесмртити* има само придев у мотивационој основи, на шта указује и његова лексикографска интерпретација „учинити бесмртним”. Сматрамо да је овај глагол мотивисан придевом зато што га не можемо дефинисати као „лишити смрти”.

Такође и глагол *обезочити (се)* „постати безочан, безобзиран” сматрамо изведеним од придева *безочан*, као и *обезбедити* од *безбедан*, али ови придеви су са синхроног становишта неизведени, тако да они ни не улазе у наш корпус. Овде не убрајамо придев *безобразан* „бестидан, бесраман, бешчастан”, јер именица *образ* чува значење „част, поштење, осећање морала” (РСАНУ).

до структурног спајања суседних морфема *о-* и *без-* и прерасподеле основе, а затим и до појаве проширеног префикса *обез-* с новим значењем. Јасан доказ формирања проширеног префикса је двокомпонентни ланац присутан у следећој групи глагола.

3.3. У трећој групи глагола можемо препознати процесе двоструке мотивације. Они могу бити мотивисани предлошко-падежном конструкцијом *без+именица: о- без- једр-ити* „остати без једара”. С друге стране можемо рећи да представљају трећу фазу развоја сегмента *обез-*, који у овим примерима може да функционише и као потпуна проширена јединица, пошто код њих нема трочланог ланца именица – придев – глагол, већ су изведени од именице и проширеног префикса *обез-* који има значење „лишити нечег”, а сами глаголи имају значење лишити или остати без онога што значи именица у основи. Сегмент *обез-* јавља се само у префиксално-суфиксалној творби глагола од именица и не може се додавати већ постојећим глаголима пошто, будући саставним елементом конфикса, он „преводи у класу глагола неглаголне елементе” (в. Исаченко 1960: 150).

витез – *обезвитезити* нераспр. „оставити (војску) без витезова, лишити витезова”

звоно – *обеззвонити* покр. „оставити без (црквеног) звона, лишити звона”

јарбол – *обезјарболити* нераспр. „остати без јарбола”

једро – *обезједрити* нераспр. „остати без једара”

лова – *обезловити* шатр. „остати без лове, без новца, потрошити новац”

новац – *обезновчити* покр. „остати без новца, истрошити се”

терет – *обестеретити се* нераспр. „ослободити терета, растеретити”

брат – *обезбратити* „остати без браће, изгубити браћу (или једног брата)”

дом – *обездомити* „оставити без дома, без куће; раскућити”

меденица – *обезмеденичити* нераспр. „оставити без меденице, звона”

народ – *обезнародити* заст. „учинити да (земља, град, место и сл.) остане без народа, без људи”

клица – *обескличити* нераспр. „(нешто) одстранити, уништити заразне клице из или са нечега, стерилисати”

снага – *обеснажити* „лишити снаге, моћи, довести у стање немоћи, неефикасности, ослабити, исцрпсти”

храброст – *обесхрабити* (некога) „учинити да неко изгуби храброст; учинити малодушним, деморалисати”

Глаголи који припадају овој творбеној групи најчешће су ограничене примене и углавном се налазе на периферији књижевног језика. На то нас упућују и квалификатори који у речницима описују њихову употребну вредност. Квалификатор *нераспр.* (нераспрострањено) указује на уску примену, у неким случајевима могу се сматрати и индивидуализмима. У речницима они су потврђени по једним примером, или представљају неологизме, па нису ни забележени, такође, могу бити део неке специјалне, стручне лексике, нпр. *обезмастити* ~ уређај, ~ месо и сл., *обеспрашити*, *обезгласити* и сл.

Сегмент *обез-* може се код ове групе глагола јавити у тачно одређеним условима. Не јавља се самостално, већ увек са суфиксом *-ити*, осим у заста-

релом глаголу *обездејствовати* „лишити девичанства”, где чини конфикс са суфиксом *-ати*. Мотивациона основа ових глагола увек је именица, али опет и ту има изузетака какав чини глагол *обесамити се* „престати бити сам”, коме је у основи заменица *сам*.

На основу прегледа стања у српском језику и на основу увида у стање у руском језику, можемо закључити да се процес формирања проширеног префикса *обез-* одвијао на сличан начин у оба језика, али да има и одређених разлика. Пацјукова (2014: 10) наводи да је у основи формирања проширених афикса појава прерасподеле. На тај начин три структурне врсте морфемског комплекса одговарају трима етапама формирања проширеног афикса. Прва етапа (почетни стадијум) представљена је низањем морфема у творбеном процесу, друга етапа (међустадијум) карактерише се прерасподелом у основи изведене речи, трећа етапа (коначни стадијум) функционисање у језику фонолошки проширеног форманта. Имајући у виду овакав ланац јасно се уочава како се морфемски комплекс *обез-* појављује, развија и формира као проширена јединица (*о-+ без-*; *о-+без-/ обез-*; *обез-*). Дакле, имамо прву фазу у којој се *о-* и *без-* јављају као посебне творбене морфеме у саставу глагола, међуфазу у којој се чувају старе системске везе и развијају нове и трећа фаза у којој се нова јединица самостално употребљава (в. Пацјукова 2014 : 329). Међуфазу карактерише вишеструка мотивација где се као мотивне речи могу јавити придев и именица. Проширени афикс *обез-* као коначну фазу у развоју карактерише усложена форма и усложено значење. Оно што је важно истаћи је да се у језику проширени афикс може паралелно користити с простим афиксима који улазе у његов састав, дакле, постанак проширеног афикса не доводи до ишчезавања простих (Пацјукова 2014: 333).

4. **Закључак.** Творба српских глагола са почетним сегментом *обез-* може се објаснити на неколико начина.

1. Речници сведоче о постојању глагола на чијем се почетку налази морфема *без-*. У њиховој мотивационој основи је именица, односно конструкција *без + именица* (*безматичити*, *беспосличити*, *бесхлебовати*) или могу имати двоструку мотивацију, могу бити изведени од придева или конструкције *без + именица* (*безобразити се*, *беснажити* итд.). Овај творбени тип данас није продуктиван. Већи део ових глагола могао је бити префиксиран префиксом *о-*. На тај начин добили су се свршени глаголи, данас уобичајенији и чешћи у употреби и са развијенијом семантичком структуром (*обезглавити*, *обезматичити се*, *обезобразити се*, *обезумити се* и сл.). Ипак, са савременог становишта, код наведених, префиксираних глагола можемо уочити промену начина творбе из префиксалног у префиксално-суфиксални и сврстати их у други, следећи творбени тип.

2. Највећи број глагола са почетним сегментом *обез-* творбено припада групи глагола у којој се јавља вишеструка мотивација. За ове глаголе карактеристично је постојање творбеног ланца који чине именица, придев и глагол. Именица је обично неизведена (*боја, зуб, вода, душа* и сл.), придев је изведен од именице префиксом *без-* (*безбојан, беззуб, безводан, бездушан* и сл.) и на крају је глагол (*обезбојити, обеззубити, обезводити, обездушити* и сл.). Дакле, можемо ове глаголе посматрати као да су изведени од придева (*безбојан* → *о-безбој-ити*) или именице без префикса (*боја* → *обез-бој-ити*). У првом случају препознајемо префиксалну творбу префиксом *о-*, у другом случају у творби учествује проширени префикс *обез-*. Такође, ови глаголи могу бити мотивисани и предлошко-падежном конструкцијом *без+именица*.

3. У трећој групи глагола такође уочавамо два модела творбе. Могу настати од предлошко-падежне конструкције *без+именица*, а други модел је онај у коме проширени префикс *обез-* функционише самостално. Код ових глагола не постоји потпун ланац именица – придев – глагол, јер недостаје средња карика. Такву творбу срећемо нпр. код глагола *обезловити* „остати без лове”, *обезједрити* „остати без једара”, *обезвitezити* „оставити војску без витезова”, *обездевствовати* „лишити девичанства” и сл. Овако настао проширени префикс *обез-* представља резултат усложњавања и форме и значења. Он је наследио значење простих префикса *о-* и *без-*, а такође и њихову способност за образовање глагола од именица. Дакле, од префикса *о-* наслеђено је граматичко значење свршеног вида, а од префикса *без-* семантика лишавања. Појава проширених афикса не води ишчезавању простих форманата, већ се они користе у језику напоредо с простим афиксима на основу којих су постали (в. Пацјукова 2014: 37). Систем префикса у српском језику формиран је још у периоду општесловенског језичког јединства, веома је стабилан и појава нових, проширених префикса није честа. Ипак, стална потреба за именовањем појава из реалног света води ка формирању нових творбених средстава. Иако је у том случају чешће позајмљивање, могуће је и да се од већ постојећих српских морфема формирају нове творбене морфеме – проширени афикси. На тај начин језик се богати новим морфемама, новим лексемама и творбеним моделима.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2002:** S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Treće, poboljšano izdanje. Zagreb: Nakladni zavod Globus – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Белић 1949:** А. Белић, *Савремени српскохрватски књижевни језик II: Наука о грађењу речи*, Београд: Научна књига.
- Гаговић 2004:** С. Гаговић, Из лексики Пиве (село Безује), *Српски дијалектолошки зборник*, LI, 1–312.
- Драгићевић 2013:** Р. Драгићевић, Глаголи са два префикса у српском с освртом на стање у другим словенским језицима, *Зборник Матице српске за славистику*, 83, 257–268.
- Ђукановић 1995:** П. Ђукановић, Говор Драгачева, *Српски дијалектолошки зборник*, XLI, 1–240.
- Исаченко 1960:** А. В. Исаченко, *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким*, Братислава: Издательство словацкой академии наук.
- Јовановић 2020:** В. Јовановић, Именице и придеви са префиксима *без-* и *не-* у савременим текстовима српског православног богословља, *Црквене студије XVII*, Ниш (рад у штампи).
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део I, Слагање и префиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Маретић 1931:** Т. Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Маројевић 2005:** Р. Маројевић, Творба речи у савременом српском језику Ивана Клајна (1), *Српски језик*, X/1–2, 658–779.
- Пацјукова 2009:** О. А. Пацјукова, Протяжённный префикс *обез-*(*обес-*): формирование и функционирование, *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского* 6–2, Нижний Новгород, 308–313.
- Пацјукова 2011:** О. А. Пацјукова, Термин и понятие „морфемный комплекс”, *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского* Нижний Новгород, 6–2, 496–499.
- Пацјукова 2012:** О. А. Пацјукова, Формирование сложных аффиксов и проблема челнимоссти основ, *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского*, 27, Пенза, 352–356.

- Пацјукова 2014а:** О. А. Пацјукова, *Переразложење и закономерности развоја протајених аффикса у руском језику*, автореферат, Нижњи Новгород.
- Пацјукова 2014б:** О. А. Пацјукова, *Переразложење и закономерности развоја протајених аффикса у руском језику*, Дисертација на соискање ученог степена доктора филолошких наука, Нижњи Новгород.
- РГ 1980:** *Руска граматика*, I, гл. ред. Н. Ју. Шведова, Москва: Наука.
- РЈАЗУ:** *Рјечник хрватског или српског језика*. Загреб: Југославенска академија знања и умјетности.
- Ројзензон 1966:** Л. И. Ројзензон, О многоприставочних глаголах руског језика, *Руски језик у школи*, Москва, 87–95.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, XVI, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик.
- Стијовић 2014:** Р. Стијовић, *Речник Васојевића*, Београд: Чигоја штампа.
- Тихоњска 1987:** М. Сичоњска, Префиксално-суфиксални деноминативни глаголи у савременом српскохрватском књижевном језику, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 16/1, 75–81.
- Ћупић Д. и Ж. 1997:** Д. Ћупић и Ж. Ћупић, Речник говора Загараца, *Српски дијалектолошки зборник*, XLIV.
- ХГ 1997:** Е. Barić, М. Zinka, V. Zečević, М. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, М. Peti, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Штасни 2013:** Г. Штасни, *Речи о човеку* (Номинација човека у српском језику), Нови Сад: Филозофски факултет.

VERBS WITH THE INITIAL MORPHEME SEGMENT *OBEZ-* IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

A word formation and morpheme analysis of verbs with the initial morpheme segment *obez-* showed that they can be derived in several ways. Historically, there are verbs with the morpheme *obez-* at the beginning and can also be prefixed with the prefix *o-*. From a modern point of view, these prefixed verbs have changed their word formation type from prefixation to a prefix-suffix type, appointing them to the following word formation type we will describe. The largest number of verbs are characterized by multiple motivation – they

can be derived of adjectives with the prefix *o-* (*безбојан* → *o-безбој-уми*), or derived from a noun without a prefix, (*боја* → *обез-бој-уми*) when participating in the formation of an extended prefix *obez-*. Also, these verbs can be motivated by a prepositional case construction *bez+noun*. A characteristic of these verbs is the existence of a complete chain: noun – adjective – verb (*боја – безбојан – обезбојити*). In the third group of verbs we can also recognise two models of formation. The first one is a prepositional case construction *obez + noun*, and the second model is the one where the extended prefix *obez-* operates independently. These verbs don't show the complete noun – adjective – verb chain type, because they lack the middle link. We can see such a formation for verb types like *obezjedriti* „to lose ones nucleus”, *obezviteziti* „to leave the military without knights” etc. This kind of an extended prefix is the result of a complex binding of forms and meanings. It has inherited the meaning of the simple prefixes *o-* and *bez-*, but also their capacity for constructing verbs from nouns.

Milica Lj. Stojanović